

očima rozpadá víra na komplexy pravidel duchovní adaptace na postmoderní svět (a žádá se adaptace rychlá, především však bezbolestná), čeká stále ještě přede dveřmi.

Každé navazování na tradice zřejmě musí vyústit v apologii. Každý ahistorismus bude jen naok poctivější, neboť ne každá apologie musí znamenat resuscitaci neživotného. Štampachův *nový věk*, postmoderna, je ve své samotvornosti hluboce anamneticky založená. V souladu s její anamnetickou strukturou se zdá být možné potvrdit, že základní kategorií teologického a religionistického výzkumu nových spiritualit by měl být *pluralismus*, a to kulturní i náboženský pluralismus. Tento výraz se může vztahovat na sám stav plurality či mnohosti, ale především na *postoj* ke stavu mnohosti, tj. na interpretaci rozdílností. Stav mnohosti a difference je reálný, jde ale o jeho interpretaci. Paměť difference, která sahá mnohem dál než k vývoji poosvícenské evropské kultury, se stala potlačenou a postmoderně probouzenou součástí našeho historického vědomí, kde jako respekt k mnoha různým kulturně a nábožensky podmíněným, vnitřně uceleným strukturám smyslu působí antiteticky vůči již poněkud směšnému zaměňování mentality *nového věku* s relativismem a nihilismem. Ve vztahu k novým náboženským útvarům, z nichž některé jsou možná zárodky budoucích náboženských kultur, se projevuje jako (zatím často jen vědecká) svoboda vnímání různých stanovisek, která je protívahou zaslepujícího dichotomického myšlení: buď pluralismus, a pak nutně relativismus, nebo víra v tradiční formě, opeřená o konvenční, klasickou teologii, a pak nutně jedna forma klasického (církvního) společenství. Není třeba verbovat k „jednotě proti Babylonu“.

T. Halík v předmluvě ke Štampachově knížce napsal, že ve srovnání s jinými nastoupil autor „těžší, ale daleko cennější cestu... nepostavil se ani do pozice soudce a majitele vší pravdy, ani do role fascinovaného a nekritického obdivovatele“. Souhlasím. Čtu-li ovšem slova T. Bahounka: „Mnozí však v tomto soudobém Babylonu naivně vystavují sebe i jiné nebezpečí, že se stanou obětí názorů nepřátel Kristovy církve katolické. Zvláště když i různí teologové sami zamlžují a zatemňují základní kategorie křesťanského myšlení v zájmu sblížení s představiteli jiných

náboženství...“ (Summa proti pohanům [Úvod], Olomouc 1993, s. 5), ztrácím schopnost docenit nesnáze jím zvolené cesty i odhadnout budoucnost mezináboženského dialogu.

BŘETISLAV HORYNA

**Walter Beltz (ed.),
Lexikon der letzten Dinge,
Augsburg:
Pattloch Verlag 1993, 514 s.**

Jedním ze zdánlivě akcidentálních znaků moderní kultury je sociální vytlačování fenoménu smrti. Stěny nemocnic, odlehlost starobinců a ústavů nevyčísitelně nemocných, diskrétnost pohřebních institucí jsou věrným obrazem vytěšňování vědomí konečnosti z mysli člověka moderny. Smrt se změnila: z radikálně existenciálního problému, kdy byla jednou z podmínek možnosti řeči o smyslu života, se stalo cosi nevztáženého k funkčním imperativům moderně strukturovaných společností, cosi nepřijemně narušujícího procesy jejich sebeprodukce, plynulost distribuce jejich vědění, řeklo by se – cosi nepatřičného. Smrt se nezměnila: změnilo se odpovídání na ni jako na existenciální topos, a tím se změnila kultura smrti (J. Derrida).

Tato změna se zpravidla charakterizuje prostřednictvím pojmů *individualizace* a *privatizace* smrti. Přes svou mnohovýznamovost jsou to určení aplikovatelná na řadu dalších existenciálních topoi: zkušenosť transcendence, odpovědnost, zlo, víra, nouze smyslu ... Protože se jedná o jevy tradičně spjaté s náboženským osmyslováním skutečnosti, chápe se jejich moderní přeznačení mimo jiné jako korelát novověké sekularizace. Poněkud konvenční konstatování pro mnohé osudového kulturního pochybení, jemuž – kromě toho, že o sobě je něčím vnějším k identifikaci subjektivního a kulturního významu smrti – většinou chybí zjištění, že eroze kultury neexistuje ve vytrženosti z eroze jejích symbolických forem, tedy i náboženství. Chybí mu – paměť.

Lexikon posledních věcí, lexikon konce života můžeme číst jako knihu, která si ohledně smrti všimá víc otázek, méně odpovědí, víc

multivalence problémů, méně jednotných principů jejich objasňování, víc oživení paměti konečnosti, méně bipolárního hodnocení s koncem člověka souvisejících zvyklostí, obřadů, představ, tradic a jejich dějinných proměn. Tato poměrně rozsáhlá práce vznikla jako výsledek dlouhodoběji zpracovávaného projektu, na němž se podíleli reprezentanti široké škály vědních oborů. Téměř sedmdesát autorů (mj. též český novozákoník a religionista Petr Pokorný) podává na půl tisíce stranách mnohostranný pohled na filosofické, teologické, právní, medicínské, religionistické a mnohé další souvislosti problému smrti, stejně jako informuje o nepřeberném množství reálií, týkajících se kupř. pohřebních zvyklostí, opatření ve vztahu k zemřelým, kulturních projevů vizí postmortalitní existence, uměleckého ztvárnění smrti a posmrtného života, mechanismu zbavování člověka života různými formami poprav atd. Čtenář se rovněž seznámí se zasvěcenými stanovisky k otázkám, v nichž se překrývají zorné úhly a nároky etiky, lékařské etiky, křesťanské morálky, politiky a právního řádu s utrpením a vůlí samotných postižených; jedná se např. o otázku, v kterém okamžiku je na člověka možno pohlížet jako na definitivně mrtvého, o problém euthanasie, otázku suiciditity či problém přiknutí lidských práv i mrtvému člověku, tedy vesměs záležitosti, kolem nichž ke škodě věci obvykle poštěhávají plameny vášní a seriózní poznatky ustupují do pozadí.

Zdaleka ne úplný výčet, který jsem uvedl, nemá v žádném případě znázorňovat celkový tematický rozvrh knihy. Je to jen upozornění na některé závažné zajímavosti či zajímavé závažnosti, jež obsahuje. Přesto naznačuje, že název díla, který je výpůjčkou z pokladnice pojmosloví křesťanské teologie, by mohl vést k omylu. Nejde o slovník křesťanské myšlenky eschatologie. Pro autory lexikonu „spadají v pojmu 'poslední věci' v jedno mikro- a makrokosmos. Proto k sobě náležejí archeologie, dějiny umění, národopis, přírodní vědy, medicína, religionistika, právní věda, literatura, teologie a filosofie. Ony všechny totiž shromažďují poznatky o člověku, a tím též o jeho umírání“ (s. V).

Po tomto citátu asi netřeba dodávat, že z religionistického multidisciplinárního hlediska máme v rukou mimořádně obsažnou

informaci. Lexikální styl, opřený převážně o fenomenologickou metodu komparace s minimem interpretací, by měl vyhovovat požadavku rychlého a (až na výjimky – např. hesla pověřivost, magie, oltář, okultismus ad.) dostatečně hlubokého obeznání s fakty a další religionistické práce s nimi. Nemělo by jí bránit, že v mnoha částech slovníku můžeme pociťovat převahu pozitivních medicínských vysvětlení.

Je škoda, že práci obsahově natolik kvalitní je třeba vytknout některé formální nedostatky. Na prvním místě je to absence rejstříku hesel, která nesmírně ztěžuje orientaci, ačkoli se vydavatelé snažili usnadnit ji systémem odkazových hesel. Právě tak mohl být lexikon doplněn alespoň výběrovým seznamem literatury, která je uváděna pod jednotlivými hesly.

Číst o „posledních věcech“: pro někoho možná makabrozní zábava, pro jiného něco, nač je vždycky času dost, a pro dalšího cynická manipulace s jeho svědomím. Na toto téma budou asi stále rozdílné názory a je to vždy ze všeho nejvíc věc osobní zralosti. Ale tak či onak, neměli bychom zapomínat, že kdysi u počátků myšlení a cítění naší kultury najdeme smrt jednoho muže, která, převyprávěna jako *dar smrti*, vedla jako idea svobody dějiny, v nichž stále stojíme. Jestliže si autoři vytkli za cíl překonat strach ze smrti (cílem právě tak velkolepý jako naivní, přesto v lexikonu otevřeně formulovaný), zřejmě se s ním minou. Jestliže chtěli oživit paměť na smrt jako na dar smrti, uspěli.

BŘETISLAV HORYNA

Miloš Mendel, Židé a Arabové. Dialog idejí a zbraní, Prachatice: Rovina 1992, 281 s.

Přední český orientalista Miloš Mendel se rozhodl pro neběžnou, o to však nesnadnější komunikaci se čtenářem: představit čtenáři „mnohorozměrný civilizační konflikt“ na Blízkém východě v promluvách těch, jichž se týká, a nejen to; právě prostřednictvím různých řečí protagonistů a s protagonisty konfliktu (i vlastních interview s nimi) nabízí čes-